

Az ember és a nyelv – térben és időben. Emlékkönyv Szabó T. Attila születésének 110. évfordulóján. Szerkesztette: Benő Attila és T. Szabó Csilla. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2016. 200 lap

2016. január 29–30-án Szabó T. Attila születésének 110. évfordulójára rendezett konferenciát az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kutatóintézetének nyelvészcsoportja, társszervezésben a Szabó T. Attila Nyelvi Intézettel. A kétnapos konferencián olyan előadások hangzottak el, melyek tematikájukban kötődnek a nagy erdélyi nyelvész munkásságához.

A könyvben a szerkesztők témakörök szerint csoportosították a tanulmányokat.

I. A nyelvtudós és az ember

T. Szabó Csilla: *Szabó T. Attila, a nyelvész és az ember* című tanulmánya elején megállapítja, hogy Szabó T. Attilát „égtartó ember”-nek is nevezték, hiszen olyan egyéniség volt, aki egyszemélyes intézményként széles körű tudományos munkájával az anyanyelv kutatásának, művelésének szentelte minden idejét, egész életét, az anyanyelvnek, amely itteni és mai közösségi létünk legfőbb őrzője volt és maradt (11). Anyanyelvünk sokoldalú tudósa volt, aki egyaránt foglalkozott nyelvtörténettel, nyelvjáráskutatással, hely- és személynévtörténet-kutatással. Az erdélyi nyelvészeti iskola megteremtőjének tartjuk, személyisége, munkássága meghatározó a 20. század nyelvészeti munkálataiban, olyan tudományos örökséget hagyva hátra, amely a következő nemzedéknek is tudott feladatot adni. Részteles képet kapunk a nagyszerű nyelvészprofesszor életpályájáról, az eltávozása utáni megemlékezésekről, monográfiákról, megemlékező ülésszakokról, munkásságát feldolgozó doktori értekezésekről. A Professzor úr ma is megszívlelendő gondolata az utódoknak is szól: „Én nagyon sokat gondolkoztam azon, hogy mi az emberi életnek a célja: És nem tudtam mást kitalálni, mint azt, hogy a munka. Az alkotás. A közösség számára való alkotás és a közösség életével való egybefonódás a munka révén” (15) (Szabó T. 1988: 270).

Szabó T. E. Attila, a nyelvészprofesszor fia, *Szabott időkben. Gondolatok az Erdélyi magyar szótörténeti tár kapcsán* elméleti kérdésekről, a biológiai és nyelvi fejlődés (evolúció) lehetséges párhuzamairól, az idő és az információ viszonya kapcsán értekezett: „Az időről azért, mert Édesapám az idő és az idők embere volt, különleges időérzéssel megáldva. És nehéz időkben élt. Különben is itt egy születés 110. évfordulójára emlékezünk ma Krisztus születésének 2016. évében. Az információról azért, mert Édesapám egész életében ezzel foglalkozott: a magyar szavak információtartalmával és ennek fejlődésével térben (nyelvjárások) és időben (nyelvtörténet)” (18–19). Szabó T. Attila vér szerinti felmenőinek ismertetése után barátairól, a kollégiumi, a teológiai és az egyetemi évekről olvashatunk a tanulmányban, majd a tár családi vonatkozásairól. Összegezőként a szerző megállapítja az Erdélyi magyar szótörténeti tár a magyar nyelvi evolúció közel félezer éves kövületgyűjteménye. A közösségi tudásnak és a szavak információtartalmának időbeni változásait dokumentálja; általános és nyelvi evolúciós jelenségeket tükröz. A Szótörténeti tár messze túlmutat az erdélyi és a magyar tudományon – európai összefüggésekben értelmezendő.

B. Gergely Piroska: *Személyes emlékeim Szabó T. Attiláról* címmel a tanársegédi évekről – Szabó tanár úr tanácsairól, és arról, hogyan sikerült névtanos, személynévkutatói munkája nyomán megírni kandidátusi dolgozatát, a tár szerkesztőbizottságába osztotta be, segítette finnországi ösztöndíjasként is.

Posgay Ildikó a nagyra becsült tudós menyeként emlékszik arra, hogy az első perctől fogva nagy szeretettel fogadta be a családba.

II. Nevek térben és időben

Hoffmann István: *A helynevek kormeghatározó értékéről* szóló előadásában Szabó T. Attila tudományos pályájáról szólva a rendkívüli sokszínűségét, tematikus gazdagságát emeli ki, azt, hogy fordulatot, szemléletváltást hozott a magyar névkutatás történetében. Hatalmas levéltári forrásfeltá-

rása és élőnyelvi gyűjtőmunkája révén beemelte a nyelv- és névtudomány forrásanyagába, új műfajt teremtett a magyar névkutatásban, a területi helynév-monográfiáét, munkássága révén Erdély és a Partium térsége felkerült a magyar névkutatás térképére.

Rácz Anita: *Régi magyar településnév-típusok relatív kronológiai viszonyait* vizsgálta. A magyar történeti helynév-típológiában nagy jelentőséget kapott a helynevek úgynevezett kormeghatározó értéke, és a személynévi eredetű helynevek kapcsán Szabó T. Attila kutatásai nyomán ismerhettük meg, hogy hely- és határnevek özöne jött létre a 16–18. század folyamán is.

Györfly Erzsébet: *Szabó T. Attila és a kalotaszegi vízrajzi köznevek. Szempontok a kalotaszegi vízrajzi köznevek vizsgálatához* címmel az 1942-ben megjelent *Kalotaszeg helynevei* és *A kalotaszegi helynévanyag vízrajzi szókincse* című tanulmány nyomán újabb szempontok felvillantásával ösztönzi a kutatókat, hogy mélyebb vizsgálatoknak vessék alá a kalotaszegi vízrajzi szókincset és magukat a helyneveket is, hogy ráirányítsa a figyelmet a Szabó T. Attila által összegyűjtött névkincs kiaknázásának a lehetőségére.

Tóth Valéria tanulmányában a Szabó T. Attilát is foglalkoztató névtörténeti kérdések közül a két fő tulajdonnévi kategória, a helynevek és a személynévek legfontosabb rendszertani kapcsolódási pontjait kívánta feltárni a régi magyar nyelvre vonatkozóan. A vizsgálati módszerek bemutatása után az eredményekről számol be.

N. Fodor János: *A történeti személynév- földrajzi kutatások újabb perspektívái* című, a Szabó T. Attila munkásságához sok szálon kapcsolódó családnév- földrajzi előadásával tiszteleg a tudós emléke előtt. Erdély 18. század eleji személynévanyagának névtani és tágabban értelmezhető interdiszciplináris tanulságait szemlélteti. A Történeti magyar családnév- atlasz kutatási programról térképeket mellékelve számol be. Kitér az etnikai vonatkozású kérdésekre is.

Vörös Ferenc: *Az Erdélyi magyar szótörténeti tár és a családnév- földrajzi kutatások kapcsolódási pontjairól* érkezett. Az összevetéshez az Erdélyi magyar szótörténeti tártól jellegében merőben különböző korpust használta föl az 1720-as országos összeírás családnév- állományát, amely a Magyar Királyság fennhatósága alá tartozó közigazgatási egységek népességének személynév- állományát tartalmazza. A *-fazakas*, az *-ohabai* és a *-fi* névrészes családnevek egy részét vizsgálta, térképekkel szemléltetve földrajzi megoszlásukat.

Bárth M. János: *A név- földrajz szerepe a nyelv- járástörténeti kutatásokban* című előadásában Szabó T. Attila erdélyi történeti helynévgyűjteményét fölhasználva (ETH.), egy-egy konkrét példa kiragadásával, térképes elemzésével a kivételes tudós páratlan életműve előtt is tiszteleg.

Már Orsolyát *Sepsikőröspatak és Kálnok helyneveinek nyelvi elemzése* című dolgozata elkészítésére Szabó T. Attila gondolatai serkentették: „felbecsülhetetlen értékű tudományos kincset gyűjthetnénk össze saját falujuk, vidékük teljes helynévanyagának lejegyzésével, ugyanakkor jelentős lépéseket tehetnénk környezetük bensőségebb, alaposabb megismerése és megismertetése fele is” (144) (Szabó T. 1980: 23). „A faluját, szülő- vagy neveltetési helyét közvetlenebbül ismerő ember jobban szereti azt a földet, amelyen dolgoztak ősei és dolgoznak – remélhetőleg – majd utódai is” (152) (Szabó T. 1980: 274).

III. A nyelv időbelisége

Benő Attila: *Szabó T. Attila és a román nyelvi hatás történetének vizsgálata* című tanulmánya leszögezi, hogy Szabó T. Attila vitathatatlan érdeme, hogy az általa feltárt történeti források adalékaival hozzájárult a román eredetű jövevényszavak kronológiájának a tisztázásához, különös tekintettel az első előfordulásra, és ugyanakkor olyan transzszilvanizmusnak tekinthető kölcsönelemekre is felhívta a figyelmet, amelyek korábban elkerülték a kutatók figyelmét. Szabó T. Attila levéltári kutatásai alapján a román–magyar nyelvi érintkezés etimológiai, kronológiai, művelődéstörténeti jelenségeinek pontosabb leírása vált lehetővé. A szerző véleménye: ahhoz, „hogy a szótárhasználók sokkal könnyebben rátalálhassanak az egymással alakilag összefüggő szavakra, szókapcsolatokra egy komplex mutatóra lesz szükség, amelynek szerepe a különböző alakváltozatok egy helyre hozása” (173).

Fazakas Emese a *Címszótípusok Az erdélyi magyar szótörténeti tárban* című előadásában Szabó T. Attila meghatározását idézi, aki maga határozta meg azt, hogy mit tekint címszónak, illetve mit nem –: „a tőszavakon és az összetételeken túl önálló címszóvá emelek minden rendű és rangú származékot, a ritka toldalékúakat éppen úgy, mint az olyanokat, melyek a nyelv egész történeti élete folyamán eleven, termékeny toldalékokkal alakultak” (168). A szerző véleménye: hogy a szótárhasználók sokkal könnyebben rátalálhassanak az egymással alakilag összefüggő szavakra, szókapcsolatokra, egy komplex mutatóra lesz szükség, amelynek szerepe a különböző alakváltozatok egy helyre hozása.

Szentgyörgyi Rudolf: *Helynév-etimológia és művelődéstörténet* tematikájú előadásában Szabó T. Attila helytörténeti életművének kétarcúságáról szól: a szorgalmas gyűjtő elmélyült, egy-egy helynév eredetét, etimológiáját, az abban felsejlő művelődéstörténeti vonatkozásokat töprengve elemző-feltáró tudós volt. Szabó T. Attila egy, 1942-ben született, *Néhány adat a „babonás helynevek”-hez* című írása alapján példákat sorol fel a népetimológias értelmezésekre – *Lejándomb, Leányvágó, Lánycsók, Aramáj, Leánykarzat, Leányvár* –, amelyekből néhány módszertani alapelvet szűr le.

Juhász Dezső előadása – *Interpretációs szintek a nyelvemlékek olvasásában és értelmezésében* – olyan, nyelvemlékekhez kapcsolódó – interpretációs műveletekről szól, amelyek sokoldalú tudást kívánnak meg a kutatóktól: a képi szint (képhűség), a betűk szintje (betűhűség), a hangzás szintje (hanghűség) – fonetikai interpretáció, fonológiai interpretáció – a morfémák szintje (morfémahűség), a lexémák szintje (lexémahűség), a szintagmák és mondatok szintje (mondatszerkezeti hűség), szemantikai-hermeneutikai szint (tartalmi, „üzenetbeli” hűség). Terbe Erika a régi idők írásos emlékeiről szól: *A misszilisek a magyar nyelvtörténeti kutatásokban*. Egy forrástípus nyelvtörténeti pályafutásának egynéhány mozzanatáról emlékezik meg, a történész-levéltáros, az irodalmár, a nyelvész, a jogszolgáltató és más kutatók szemével. A jövő feladatai: a szövegkiadások mellett a misszilis-kutatásnak – és a nyelvtudománynak is – nagyon hiányzik a szaktudományi bibliográfia.

Szabó T. Attila iskolateremtő munkássága máig ható, ennek bizonyítéka ez a kötet is, valamint számos megjelent könyv és tanulmány, amelyek akár a jeles erdélyi kutató által kezdeményezett forráskiadványokra támaszkodnak, akár valamilyen általa már felvetett kérdéskör továbbgondolására vállalkoznak – vélik a kötet szerkesztői. Köszönjük munkájukat és a szerzők tanulmányait, amelyek az emlékezésen túlmenően egy-egy nyelvészeti, módszertani vagy nyelvtudomány-történeti rész-kérdés tudományos elemzését is elvégzik.

Málnási Ferenc

ny. magyartanár

Brassai Sámuel Líceum, Kolozsvár